

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Nell-Breuning-Haus (Editor)

Introduction to the Topic Radicalization and Prevention

- *Estonian Language*

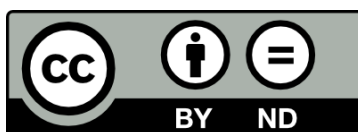
Project Safety and Diversity in Europe

Efficient Qualification Modules for Prevention of Radicalization for apprentices and staff of private security services in Europe

THE SECURITY
INSTITUTE

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the view only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Eessõna

Olgu tegemist pagulaste majutuskohtadega, eraõigusliku tänavapatrulliga, ürituste turvamisega või avalike hoonete, näiteks koolide ja haiglate, kaitsega, kõik nimetatud valdkonnad on konfliktide, diskrimineerimise ja vägivalda suhtes suure tundlikkusega ning vajavad turvameeskonnalt laia eripädevuste spektrit: Muu hulgas kuuluvad siia hulka juhtimis- ja jahutamispädevused, konfliktsetes ja kriitilistes olukordades kõrge emotsioonide reguleerimise võime ning **põhimõtteliselt demokraatlik käitumisviis**, mis lähtub iga inimese **võrdväärsusest**. Teenistuses ratsionaalselt tegutsemiseks on lisaks vaja tugevat enesetundmist ning kogunud pilku oma eelarvamuste ja sisemiste kujundite osas. See, et kõik need isiklikud pädevused on lisaks erialastele pädevustele kvaliteetse töö tegemise eelduseks, peaks olema turvateenistuste tööandjate ja töötajate vahel üldiselt valitsev arusaam. Samas tekib tihti ebaproportsionaalsus eraõiguslike turvateenistuste kvaliteedile esitatavate ootuste ja valmiduse selle teenuse eest maksta tasu, mis oleks vajalik igal pool vajalike kvalifikatsioonide tegelikuks finantseerimiseks. Euroopa Komisjoni Erasmus+ programm ei suuda seda teemaderingi kaheaastase projekti raames lahendada. Samas saab see aga väga edukalt toetada ettevõtteid seeläbi, et projektiga luuakse põhjalik väljaõpe operatiivselt tegutsevatele turvatöötajatele, mida saab selle juurde kuuluva õpiku abil ise rakendada. Nimetatud õpik on allalaadimiseks kättesaadav veebilehelt www.sicherheitundvielfalt.eu . Kuna projekt on kirjutatud võttes arvesse parempopulismi ja islami alal toimunud tegelikke arenguid Euroopas, keskendub see radikaliseerumise ennetamise teemadele. Nimetatud õpiku kohane väljaõpe moodustab sealjuures kaitseraamistiku esmase ja teisese ennetuse tasemel¹ ning keskendub seepärast esmajoonel sotsiaalse diskrimineerimise vältimisele seeläbi, et antakse soovitusi eelarvamuste murdmiseks, oma teadvustamata eelarvamuste peegeldamiseks ja eelkõige kognitiivsete struktuuride paindlikumaks muutmiseks ning püütakse katkestada bipolaarseid mõttemustreid. See toimub muu hulgas kultuuridevahelise õppe meetmetega, teadvustamata eelarvamuste ja väärtuste skaalade uurimise meetoditega ning ka nende riikide kohta aruannete koostamisega, kust Saksamaale rändab praegu eriti palju migrante. Beutelsbachi kokkuleppe kohaselt kujutatakse neid riike keerukalt ja vastuoluliselt, mistõttu ei saa kasutada

¹ Esmase ennetuse eesmärk on radikaliseerumise takistamine ja see on suunatud profülaktikale, teisese ennetuse eesmärk on samuti profülaktika, kuid see keskendub riskirühmadele. Kolmanda taseme ennetuse mõiste alla kuuluvad püüdlused ideoloogiatega ja/või rühmadest distantseeruda, deradikaliseeruda ning vältida juba tähelepanu all olevate inimeste eskaleerumiseks ja vägivaldaksutust.

lihtsat hindamist heaks ja pahaks. Lisaks on väljaõppe osa uurida vajadusel ka ekstremismi narratiivi rassismi ja paremekstremismi ning islami alal. Selle eesmärk on mõistagi ka võimalike juba radikaliseerunud isikute tuvastamine, sest ettevõtte ei saa ju ise valida, kas ta tegutseb vaid esmasel ja teisesel ennetustasandil või lausa kolmanda taseme ennetuses. Lisaks leiab juhiseid kaasavate identiteedi kontseptsioonide loomiseks, rühmadevaheliste kontaktide kujundamiseks ja erinevates meeskondades töötamiseks ning mitmetähenduslikkuse suhtes tolerantsi ja empaatiavõime tugevdamiseks.

Käesolev brošüür on mõeldud väljaõppe täiendamiseks ja peab lõpetama radikaliseerumise ennetamise ja ka sellesse sekkumise teema sellega, et toetab teid radikaliseerumisest arusaamisel, et tunneksite algava või edasijõudnud radikaliseerumise ära ning saaksite sekkuda ning sealjuures enne, kui asjaomane tegu muutub karistatavaks. Selles osas olgu otsesõnu viidatud õpikus olevatele fenomenispetsiifilistele märkidele ja indikaatoritele, kuna käesolevas brošüüris antakse pigem teavet riskitegurite kohta radikaliseerumisprotsesside kontekstis ning määratletakse mõned valitud kaitsetegurid.

Radikaliseerumise ennetamine ettevõtluse kontekstis ei ole kindlasti ülesanne, mida on võimalik saavutada vaid väljaõppe abil. Samas võimaldab just ettevõttekontekst järgnevaid meetmeid edukamalt rakendada võrreldes paljude ennetusprojektidega: Inimesed veedavad suure osa oma elust ettevõtetes, mis muudab need sotsialiseerumisinstitutsioonideks nii heas kui halvas mõttes. Ennetustöö toimimiseks pakub ilmselt parimat ja jätkusuutlikumat raamistikku igapäevaselt kogetav ettevõtte- ja juhtimiskultuur, millega töötajad samastuvad, mida toetab vastastikune tunnustamine, mitmekesisuse aktsepteerimine ja väärtustamine, mis teeb võimalikuks erinevate rühmade ja arvamuste vahelised viljakad kontaktid. Väljaõpe on tähtis ja vajalik instrument, kuid ei asenda ettevõttes igapäevaselt kogetavat tunnustamist, mitmekesisust ja tolereerimise praktikat.

I Radikaliseerumine - see on keerukas protsess

Radikaliseerumise mõiste kirjeldab ekstremistlike ideoloogiate ja veendumusstruktuuride omaksvõtmise protsessi, mis on kompleksne ja keerukas.² Nii näitavad erinevad astmelised mudelid küll radikaliseerumise astet, kuid mitte loogilist ja kõikehõlmavat teed radikaliseerumiseni. Teguritel, mis rühmade või üksikisikute radikaliseerumisel võivad kaasa mängida, võivad olla individuaalsed, rühmapiisilised, inimestevahelised, struktuurilised, ajaloolised või kultuurilised põhjused. Nende vahele mahuvad ideoloogiad, mis ühendavad isikuid ja rühmi ning loovad ühise identiteedi (*ingroup*). Nende narratiivid ja müüdid annavad üksikisikule oluliseks hinnatud sotsiaalse rühma liikmena eneseväärtust rõhutava tähenduse ja nendega õigustatakse sõltuvalt radikaliseerumisastmest vägivalda vaenlaste (*outgroup*) suhtes. Oma selgelt väljendunud vormis loobub üksikisik lõpliku (kollektiivse) identiteedi kujunemise tulemusena oma individuaalsusest. Isiklik pluralism annab teed allumisele isiklikele sotsiaalsetele identiteetidele ühe domineeriva sotsiaalse kategooria raames (näiteks religioosne kuuluvus, rahvuslik päritolu), mis jätab kõik muu varju ning kahtluse korral käib käsikäes ühiskonnas valitseva pluralismiga võitlusega - see võib toimuda väiksema väärtusega *outgroup*'i inimeste ründamisega või isegi võitlusega pluralismi kaitsva „süsteemi“ vastu. Kokkuvõtlikult võivad radikaliseerumist põhjustada järgmised tegurid:

1. Isiklik meelsus: radikaalne mõtlemisviis isikuomaduste, kognitiivsete skeemide ja afektiseisundite, vägivaldse mineviku jne tähenduses.
2. Sotsiaalsed keskkonnategurid: Oportunistlikud struktuurid ja pakkumised lähemas keskkonnas, homogeniseerumis- ja radikaliseerumisdünaamikad radikaalsetes rühmitustes või radikaalsete rühmituste tekkimine, isiklikud sidemed, kultuuriline sotsialiseerumine (näiteks sotsialiseerumine patriarhaalses ja/või autoritaarsetes ühiskondades või struktuurides)
3. Ühiskondlikult tajutud või reaalsed ebaõiglust esindavad struktuurid ning emotsioonide nagu viha aktiveerumine (koostoimes punktis nimetatud isiklike meelsuste ja afektiseisunditega).

² Siin on tegemist radikaliseerumise sotsiaalteadusliku mõistega. Seda tuleb eristada põhiseaduse kaitse tähenduses mõistetavast ja kasutatavast radikaalsuse mõistest. Põhiseaduslikus kaitses mõistetakse radikaalsuse all õiguslikku meetodit süsteemis muudatuste saavutamiseks ning eristatakse seega seda mõistet äärmusluse mõistest, mis põhiseaduse kaitse mõttes püüab süsteemi alistada.

Kõik nimetatud punktid on üksteisega seotud ning mitte kunagi ei too radikaliseerumist kaasa vaid üks punktidest. Nii on isiklik meelsus mõistegi oluline, kuid radikaliseerumine toimub enamasti rühmades ja tihedate sotsiaalsete suhete tulemusena. Siin mängivad sotsiaalsed motiivid samasugust rolli nagu rühmadesisesed distantseerumis- ja radikaliseerumisdünaamikad. Kogemused ebaõiglusega - see, kas need on tegelikud või tajutavad, ei ole vähemalt alguses oluline - võivad alati tuua kaasa radikaliseerumise, kui need esitatakse ühe rühma kontekstis („meie, sakslased“, „Meie, moslemid“) ning olukorda tõlgendatakse poliitilise võitlusena. Erinevad ideoloogiad pakuvad siin tähendusmustreid.³ Nii saab paremäärmuslust ja islamismi kõigi nende erinevuste juures defineerida kui ebavõrdsuse ettekujutamise ja vägivalda aktsepteerimise kokkusulamist. Asjaomane ideoloogia toimib vägivalda legitimeeriva müüdina, mille lõpus asub utoopiline pühakute maailm (kalifaadis on see umma, klassivaba ühiskond, puhas ja üherassiline ühiskond jne). Väite, et rassism on see, kui ma vajan teist inimest peeglina omaenda ülimuslikkusest, annab kanda üle ka teistele äärmuslikele ideoloogiatele. Viimasena on alati tegemist ka üksikisiku vajadusega positiivse sotsiaalse identiteedi järele.

I.I Isiklik meelsus

Kohtuekspertiisi seisukohalt on oluline rõhutada, et äärmuslus ei ole haigus, mis ei tähenda mõistagi seda, et vägivalda aktsepteerivate ja vägivaldaks valmisolevate äärmuslaste hulgas ei oleks haigeid inimesi. Sama hästi võib jutuks võtta radikaalse mõttemaailma, mis kirjeldab kindlaid kognitiivseid mõttemustreid või ka isikuomadusi ja afektiseisundeid. Saimeh viitab oma artiklis „Zur Bedeutung der Borderline-Persönlichkeitsstörung für die Psychodynamik von Fanatisierung und Radikalisierung“ (Piiripealse isikususehäire tähendus fanaatilise ja radikaliseerumise psühhodünaamikale) järgmistele punktidele: „Mehhanisme, millega töötavad radikaliseerumine ja fanatiseerumine, kognitiivseid mustreid, millel on vaenlase kujutise kujunemisel demoniseeriv mõtlemine (...), saab (...) justkui kile paigutada piiripealsel struktuuritasemel oleva antisotsiaalse isiksusetüübiga inimeste

³ Mõistagi ei ole siin mõeldud seaduslikku vastuseisu või ka kodanike allumatust ebaõiglust kandvate struktuuride vastu. Need vastuseisu vormid püüavad parandada reaalselt ebaõiglust ja edendavad näiteks riigi pluralistliku eneseteadvuse säilimist. Nende liikumiste motivaatorid on just iga kodaniku võrdõiguslikkus ja vabadus.

isiksusestruktuuri eripäradele.⁴ Võib ka rääkida teatud liiki mentaalsest kohandumisest.

Isikute hulka, kes olid potentsiaalselt valmis vägivalda kasutama (ja kuulusid seega ettevõtete jaoks kõrge riskiga isikute hulka) kuuluvad *violent true believers*'i teooria kohaselt erinevad tüübid, neist mõningaid kirjeldatakse siin näitlikult⁵. Sealjuures on äärmuslike vägivaldsete tüüpide analüüs hädavajalik, kuna need tüpoloogiad näitavad, et ideoloogia kui selline mängib paljude, kuigi mitte kõigi vägivaldsete puhul väiksemat rolli. Seega võib isikute identifitseerimine üksnes kindla ideoloogia äärmuslike narratiivide põhjal tuua kaasa nn pimedaid nurki ja inetuid üllatusi. Selleks on vaja järgmised tüübid kinni pidada, teatud isikuid ja käitumisi on vajadusel vaja lähemalt uurida:

1. Kõigutamatu tüüp / *Unwavering*

See tüüp esindab suletud ideoloogiat, mis nõuab absoluutset tõde. Tal on kindel usk oma täiuslikkusesse ning suuremad nartsissistlikud isiksuseomadused ning tunne, et ta on osa millestki suuremast. Kuvand endast kui õpetlasest.

Tavaliselt on sellel tüübil kõrgem haridustase või kõrgharidus, sealhulgas ka või vähemalt ideoloogia valdkonnas, ning ta asetub rühmades regulaarselt võtmeasukohtadele. Selle tüübi puhul toob kasu eelkõige asjaomase ideoloogia äärmuslikust narratiivist põhimõtteline arusaamine nagu see on õpikusse kirja andud (vt peatükki islamismi kohta). Siin on tuntud näited muu hulgas Osama bin Laden ja Anders Breivik

2. Kuuluvusvajadusega tüüp / *Affiliative*

Tema otsib eelkõige sotsiaalset sidet ja tunnustust, ta sõltub teistest emotsionaalselt ja on lojaalsusest tingitult valmis rühma huvides ka oma eluga riskima. Sellel tüübil on kalduvus oma ideoloogilise rühma juhte idealiseerida.

3. Oportunistlik tüüp / *Opportunistic*

Tema leiab äärmusrühmituse liikmena oma lisaväärtuse eelkõige au, võimu ja rikkuse lubamisest. Selle tüübi jaoks on esmane roll kolmandate isikute poolne tähelepanu ja tunnustust ning ideoloogia on pigem teisejärguline. Sellesse tüüpi kuuluvad inimesed on tihti karismaatilised. Siin on tuntud näide vasakradikaalsesse RAF-i (Rote Armee Fraktion) kuulunud Andreas Baader, kellel oli kriminaalne minevik, kes oli kurikuulus pettur, väga nartsissistlik ja

⁴ Saimeh, Nahlah (2017): lk 213

⁵ Selleks, et tutvuda täpsemalt profileerimisega *Violent True Believers*'i teooria kohaselt soovitatakse raamatut Meloy, J. Reid ja Hoffmann, Jens (2013): International Handbook of Threat Assessment.

enesekeskne ning agressiivne. „B jaoks oli RAF ja vasakpoolne terrorism eelkõige tohutu egotrip: Parim võimalus, mida ta üldse kunagi oleks võinud saavutada, oma põhjapanevate maskuliinsete tunnete, sealhulgas oma seksuaalsuse vabastamiseks ja sealjuues enese hästi tundmiseks. Kui Islamiriik oleks sel ajal olemas olnud, siis kes teab, kas ta oleks selle asemel kasvanud pika habeme ja sõitnud varastatud sportautoga Rakkasse?“⁶

4. Kriminaalne tüüp / *Criminal*

Washington Post andis artiklile 2016. aasta märtsis pealkirja „Today’s new terrorists were radical before they were religious“ ja viitas sellega kahele vennale, kes kavandasid Brüsselis islamistlikku rünnakut. Neil oli kriminaalne minevik ilma mis tahes religioosse seoseta. See väide sobib ühtviisi suurema osa paremäärmuslastest vägivallatsete puhul. Siin olid tuntud näited NSUst (Saksamaa neonatside terrorismivõrgustik) Uwe B, Holger G. ja Beate Z. ning, kuigi veidi erineva profiiliga, ka Ralf W. ja André K.: Kõik nimetatud isikud olid minevikus torganud silma üldiselt kriminaalse käitumisega ja vägivalda kasutamisega.⁷ Ideoloogia toimib vägivalda legitimeeriva instrumendina ja võimaldab lisaks moraalsusest kantud hälbivat käitumist. NSU puhul on eriti silmatorkav lähimas ümbruses viibinud paremäärmuslike oportunistlike struktuuride roll. Üks või teine paremterrorist oleks olnud vastavate struktuuride puhul vastuvõtlik ka muudele äärmuslikele ideoloogiatele. Praeguste paremäärmusluse vormide puhul on märgata kodanikukaitse narratiivi, omakohtu õigustamist rahva nimel „kodumaa kaitsega“. Agressioon on peamiselt nõrkade rühmade vastu ning sugugi mitte alati esmajoones riigi vastu. Islamistlikus spektris oleks tuntud näide Berliini jõuluturu enesetaputerrorist Anis A.

5. Agressiivne kättemaksule orienteeritud tüüp / *Betrayer*

Selle tüübi puhul mängib rolli esmajoones nii reaalselt kui väljamõeldult kogetud ebaõiglus, mis mõjub nartsissistliku solvumisena. See tüüp in tige ja agressiivne, kuid väldib otsest agressiooni, mis elatakse välja pigem pettuste vormis. Eneseteadvus on enamasti madal, kuigi isik tundub väljastpoolt ülkena.

6. Kasvav tüüp / *Fledgling*

⁶ Neumann, Peter (2016): Der Terror ist unter uns. Dschihadismus und Radikalisierung in Europa.

⁷ Quent, Matthias (2017): Akteure des Rechtsterrorismus: Radikalisierungsverläufe im NSU-Komplex

Täiskasvanuks saamise kriisis inimesed kujutavad endast üldist riskigruppi. Islamiriigi ja paljude salafistlike rühmade puhul ei räägita asjatult üldiselt noortekultuurist, mis kõnetab esmajoones, kuid mitte ainult(!), mehi. „Noorte ja ka osaliselt alles lapselike terroristiks pürgijate hulgas leidub tihti inimesi, kes ei pärine eriti religioosetest kodudest, vaid kelle puhul toimub radikaliseerumine teadliku piiritlusena täiskasvanute maailmaga ning vanemate liiga nõrgaks peetud suhtumise tõttu.“⁸ „Fundamentalistlikud terroristid pärinevad tihti kodudest, mis olid läänemeelsed. (...) Nad ründavad lääne kultuuri, kuhu nad soovisid integreeruda, kuid kus neil ei õnnestunud leida enda jaoks rahuldavat jaotust.“⁹

Nimetatud lühidalt esitatud profiilid on olulised ettevõtetes ohuhalduseks ja riskirühmadesse kuuluvate isikute identifitseerimiseks ning avardavad vaadet, kuid need näitavad väga selgelt, et paljude potentsiaalsete kurjategijate puhul ei ole ideoloogia eriti sügavutiminev. Oluline on ka vaadelda nn autoritaarse iseloomuga isikuid, keda iseloomustatakse konformismi, allaheitlikkuse ning glorifitseeritud sadistlike autoriteetidega nartsissistliku samastumise kaudu. Nende isikute mõtteviis on siin väga bipolaarne (hea-paha, õige-vale, must-valge), mis omakorda põhjustavad suurt kohandumist äärmuslike ideoloogiatega.

Sotsiaalse identiteedi teema mängib alati suurt rolli. „Äärmuslusele orienteeritud isikud on huvitatud enda kujutamisest ja käitumisest selliselt, et äärmuslikust sõnumist nähtub nende jaoks turvaline ja stabiilne enesekontseptsioon.“¹⁰

Radikaliseerinud vägivaldsejad vaatlevad end kui kangelaslikku tõelise ja austustvääriva asja eest seisvat avangardi. Radikaalsed rühmad rakendavad narratiividest ja müütidest koosnevat regulaarset kultuuri, mida nad väljendavad muusika, sümbolite, reeglite ja rituaalide vormis. Üksikisik depersonaliseeritakse aina rohkem, individuaalne identiteet kaob aina tugevamalt ühe sotsiaalse identiteedi taha. See kõik vajab ühtsust, kuulekust ja autoriteedile allumist.

⁸ Saimeh, Nahlah (2017): Zur Bedeutung der Borderline-Persönlichkeitsorganisation für die Psychodynamik von Fanatisierung und Radikalisierung. lk 2017

⁹ Vinnai, G. (2006): Der Drang zur Gewalt. Zur Sozialpsychologie von Kriegsbereitschaft und Terrorismus. lk 7-29)

¹⁰ Zick, Andreas (2017): Extremistische Inszenierungen: Elemente und Pfade von Radikalisierungs- und Deradikalisierungsprozessen. Allikas: Böckler, Nils & Hoffmann, Jens: Radikalisierung und terroristische Gewalt. Perspektiven aus dem Fall- und Bedrohungsmanagement.

I.II Sotsiaalsed keskkonnategurid

Nagu näitasid biograafilised näited, on otsustav roll sotsiaalsetel keskkonnateguritel. Siia hulka kuuluvad:

a) isikutevahelised suhted (sõbrad, partner, perekond): Inimeste sotsiaalseid vajadusi arvestades on siin viidatud *violent true believers*'i kirjeldatud tüpoloogiatele. Kogemusest teame me, et need suhted toimivad ka kaugelt.

b) rühmade vaheline identifitseerimine ja rühmadünaamikad:

radikaliseerumisprotsesside uurimisel on vahepeal saadud teada, et äärmuslike rühmade liikmed peavad läbima pika ja astmelise sotsialiseerumisprotsessi. Kui isik satub kontakti äärmusrühmitusega, siis esmalt on esiplaanil isiklike suhete loomine. Tavaliselt kaasab mentor Teid aina rohkem organisatsiooni tegevusse.

Radikaliseerumiseks vajalikud otsustavad sammud võivad toimuda ka alles pärast rühmaga liitumist. Selline pikaajaline ja astmeline protsess toob kaasa selle, et radikaalsete rühmituste endised liikmed ei oska isegi vastata küsimusele selle kohta, millal nad radikaliseerusid. Normidest kõrvalekaldumine toimub asjaomaste isikute jaoks pigem märkamatuks. Clark McCauley nimetab sellist hiilivat fenomeni Slippery Slope'iks. Rühmad kalduvad selles osas lisaks põhimõtteliselt arvamuste homogeniseerumisele ja polariseerumisele, kui raamtingimused on selleks sobivad. Nii toovad rühmas pigem mõttekaaslaste vahel toimuvad arutelud kaasa kollektiivse avamuse kaldumise enamuse arvamuse suunas. Siinjuures on eriti mõjukad need inimesed, kes kõnelevad eriti kompromissitult kollektiivse arvamuse eest.

Möödukamad liikmed kas lähenevad radikaalsetele seisukohtadele või lahkuvad rühmast. Mõlemad fenomenid on eriti tõhusad, kui murekohta käsitleti eriti olulisena (näiteks metsade kaitse) ja kaasatus ei toonud siiski edu. Eesmärgi või eesmärkide saavutamise vahendid muutuvad aina kompromissitumaks ja ebademokraatlikumaks, kuni need ei ühildu enam arvamuste mitmekesisuse ja riigi valitsemise liberaaldemokraatliku olemusega. McCauley mainib selgitava näitena SNCC (*Student Non-Violent Coordinating Committee*) toetajaid, kes esinesid algselt 1960-ndatel

aastatel väga mõõdukalt ja põhiseadusetrult. „Kuus aastat hiljem propageerisid nad nn Black Power'it ning relvastatud võitlust valgete vastu.“¹¹

c) oportunistlikud struktuurid: siin tuleb taas viidata biograafilistele näidetele punktis 1.1 (isiklik meelsus) – vt siin näiteks NSU lähiümbruse oportunistlikke struktuure. Saimeh viitab järgmistele punktidele: „See, milline äärmuslik ideoloogia valitakse, sõltub muu hulgas sellest, millisele radikaalsele keskkonnale õnnestub juurde pääseda ning radikaalne või äärmuslik ideoloogia sobib ajalooliselt väljakujunenud sotsioloogilisse konteksti.“¹²

Kokkuvõtlikult on radikaliseerumine ikka rühmadega seonduv protsess, kuna see tegeleb sotsiaalsete identiteetidega, määratleb *ingroup*- ja *outgroup*-suhteid ning selgitab, kes ja millised sotsiaalsed rühmad on vaenlased ja sõbrad. Seega on ikka tegemist rühma identiteetidega ja enese sotsiaalse paigutusega. „Isegi üksikisikute radikaliseerumist mõjutavad äärmusliku suunitlustega rühmad ja teabevahetusvormid, ühendused või religioonid, mille kaudu isik end radikaliseerumisprotsessis identifitseerib ja mille äärmuslikke eesmärke ta esindab.“¹³ Kuna radikaliseerumine on samuti sotsiaalne protsess, mis toimub rühmades, siis tuleb ettevõttes äärmuslike tendentside tuvastamisel lähtuda sellest, et mõjutatud võivad olla ka teised inimesed.

I.III Ühiskondlikud tajutavad või reaalsed ebaõiglust kandvad struktuurid

Paljude äärmuslaste elulood näitavad nurjumisfaase, näiteks probleeme koolis, töötuse faase ning kalduvust kriminaalsele käitumisele või vähemalt kriminaalseid faase. Paremäärmusluse ja islamistlikud ideoloogiad pakuvad inimesele selgitust nende nurjumiste osas. Eelkõige puudutab see paremäärmuslust. Ideoloogia ei näita isiku elulugu enam isikliku ebaõnnestumisena, mis tekitab stabiilsust ja eneseväärtust. Siin on taas otsustavad eelnevalt nimetatud oportunistlikud struktuurid, kuid ka vasakäärmuslikud, paremäärmuslikud ja isegi islamistlikud

¹¹ McCauley, Clark, Moskalenko, Sophia (2011): Wie und warum werden Menschen radikal? Mechanismen der Radikalisierung von Individuen und Gruppen. Allikas: LpB Baden-Württemberg (2011): Der Bürger im Staat. Radikalisierung und Terrorismus im Westen.

¹² Saimeh, Nahlah (2017): Zur Bedeutung der Borderline-Persönlichkeitsorganisation für die Psychodynamik von Fanatisierung und Radikalisierung. lk 207. In Böckler, Nils & Hoffmann, Jens: ebd.

¹³ Zick, Andreas (2017): Extremistische Inszenierungen: Elemente und Pfade von Radikalisierungs- und Deradikalisierungsprozessen.

ideoloogiad sobivad selleks, et selgitada oma nurjumisi. Samas legitimeeritakse ja õilistatakse sellega vägivalda isikute jaoks, kellele vägivald niigi meeldib, kas kasvatusest või sotsialiseerumisest tingitult.

„Radikaliseerunud inimesed tunnetavad ennast halvemas olukorras olevatena võrreldes väidetavalt eelisseisus olevate isikutega, nad tunnetavad end vaenulikuks ja „ebaõiglaseks“ muutunud ühiskonna ohvritena, ühiskonna, mis on vaenulike jõudude poolt peale surutud ning mis on pealesurumisest väidetavalt „haige“ ning mille paranemiseks on vaja radikaalset ravi kogu halva eest vastutavate kõigi demonlikult mõjuvate jõudude kaotamiseks. Selline radikaalne ravi nõuab tavaliselt üksikisikult „ohvrit“ ja „jõupingutust“ („džihaad“) ning eduka võitluse järel on tasuks puhas ühiskonna- ja maailmakorraldus.“¹⁴

II Selgitus- ja ennetusmeetmed

Radikaliseerumissuutlikkuse lähtepunkt on asjaolus, et inimene on sotsiaalne olend: Tal on vajadus teiste inimestega ja oma rühmaga (või vähem radikaalselt väljendudes - oma rühmadega) kokku kuuluda. Need võivad tulla otseselt ümbritsevast keskkonnast või olla sotsiaalne kujund või ettekujutus ning pakkuda mõtet, mida inimene oma elu jaoks vajab. Raske on juhul, kui sotsiaalne identiteet jätab kõik muu tahaplaanile, allutab endale või jätab enda varju, kui tähendused muutumist, mitmekesisust ja vastuolusid ei kannatata ega taluta ning domineerib vajadus püsivuse ja selguse järele ning seda soovitakse peale suruda. R. Eckerti¹⁵ 6-astmelise radikaliseerumise mudeli kohaselt järgneb algsele ärrituse ja võõrdumise tundele veel 5 astet kuni vägivaldaks valmis äärmusluseni jõudmiseni, mis tähistab võitlust ideaalse ühiskonna eest (nii näiteks umma või aaria rahvus jmt). Kuuluvuse soov või kuuluvuse hägustumine väidetavate võõraste tõttu muudab sõltuvalt meelsusest erinevatel hävitusliku kaitse skaaladel just need võõrad ebaoluliseks. Sellise radikaliseerumisskeemi üks selgitusnäide on suhtelise puuduse teooria.

II. I Suhteline puudus

¹⁴ Saimeh, Nahlah (2017): lk 2016)

¹⁵ Eckert, R (2013).: Radikalisierung – Eine soziologische Perspektive. Allikas: APuZ. Aus Politik und Zeitgeschichte: Deradikalisierung.

Suhteline puudus tähendab, et isik kui üksikisik ja ka kui sotsiaalse rühma liige on arvamusel, et tal on vähem, kui tal oleks õigus. Sellises olukorras kujunevad inimesel tendentsina tugevad tunded, näiteks viha ja nõrdimus, nii sobib suhteline puudus ka kollektiivsete käitumisviiside vallandamiseks. Suhteline puudus on valdavalt sotsiaalse võrdluse tulemus, kuid võib olla seostatav ka näiteks võrdlusega (idealiseeritud) minevikuga. Otsustava mõjuga on ebaõiglase ja seega ebaseadusliku kollektiivse ebasoodsama olukorra tunnetamine. Kui pagulaste osas toimub üleskutse muuta migratsioon raskemaks, siis on selle põhjendus tihti see, et „nad võtavad meie töökohad ära“. Kollektiivne liikumine lähtub järelkult ohvriks muutumisest. See võib olla reaalne ja tihti ka on seda või hoopis tunnetuslik. Otsustav on nüüd see, millised nõuded (ning mõistagi vahendite proportsionaalsus) tekivad reaalsest või tunnetuslikust ebasoodsast olukorrast. Nõue saada võrdväärset osa pluralistlikust ühiskonnast on tegeliku marginaliseerimise puhul mõistetav, siinjuures on ju tegemist avatud ühiskonna keskse lubadusega, ning see ei sobi kokku sotsiaalsete kategooriate (näiteks moslem, kristlane, kurd jne) ning nende väärtuste ja tähenduste absolutiseerimisega. Sotsiaalne rühm, mis nõuab riiki, milles valitseb üks sotsiaalne rühm ja peab samas oma väärtusi absoluutseteks, ei järgi omakorda eesmärki, mis on kooskõlas liberaaldemokraatliku riigikorraldusega, mille abil tagatakse kõik isiklikud ja individuaalsed õigused, vaid see pürgib totalitaarse utoopia poole.

II.II Eelavamused, stereotüübid ja rühmapõhine inimvaenulikkus (GMF)

Inimene kategoriseerib oma muljeid tihti teadvustamata mõttemustritele vastavalt ning jätab tähelepanuta selle, mis tundub ebaoluline. Seega on tal ka eelarvamused. Kategooriate hulka kuuluvad ka sotsiaalsed kategooriad, kuhu inimesed paigutavad ennast ja teisi ning seeläbi ka piiritlevad (näiteks meil valitsev bipolaarne jaotus meesteks ja naisteks). Kategoriseerimised omadeks ja võõrasteks rühmadeks on alati sotsiaalse identiteedi arenguks oluline lähtepunkt. Mingile kategooriale omistatud ja sotsiaalselt levinud veendumused sotsiaalse kategooria liikmete osas nimetatakse sealjuures stereotüüpideks. Neil on funktsionaalne eesmärk, kuna need võimaldavad inimeste kohta otsuseid langetada ja eelkõige neid ka hinnata, kui isiku kohta on vaid teave tema kategooria kohta ja midagi muud ei teata. See on seotud käitumisootustega, mis lihtsustavad meil isikuga sotsiaalsesse suhtlusse astumist ja

kujundavad hüpoteese selle kohta, milline võiks olla mõistlik käitumine selle isiku suhtes. Stereotüübid on enda kategoriseerimise ja tähenduse omistamise adapteerimisprotsesside tulemus. Sealjuures on nende sisu sõltuvuses kontekstist ja muutuv ning ei ole isegi klišeelik. Sellise kontekstist sõltumise tõttu põhinevad stereotüübid rühmasisestel protsessidel ja ei ole individuaalsel kategoriseerimisprotsessi tulemus. Teise inimese mitteväärtustamiseks on vaja järelikult motiveerivaid raamtingimusi, näiteks sotsiaalse identiteedi ohustamine sotsiaalsete rühmade sarnasuse tõttu reaalses või tunnetuslikus konkurentsisis. Sotsiaalne diskrimineerimine ei ole vaid stereotüüpide (allstereotüüpide) tulemus, vaid seda mõjutavad oluliselt enesereguleerimise pädevused: Vajadus ennast positiivselt hinnata ehk eristada end teistest positiivses mõttes toob kaasa sotsiaalse diskrimineerimise. Seega on viha, mis on enda asemel suunatud võõrale selles kontekstis funktsionaalne käitumine. Enda teistest positiivses tähenduses eristamise kontseptsiooni iseloomustatakse sellega, et enda sotsiaalne rühm piiritletakse võõrast rühmast positiivselt selleks, et tõsta oma enesehinnangut. Sealjuures kalduvad diskrimineerimisele pigem madala enesehinnanguga inimesed, kusjuures ei saa kindlalt väita, kui suures ulatuses on enesehinnang stabiilne või pigem olukorrast sõltuv isikuomadus. Asjaolust, et kõrge enesehinnanguga inimesed kalduvad tugevamalt õigluse poole ning madalate väärtustega inimesed pigem sotsiaalse diskrimineerimise poole, järeldub, milline on ettevõtte- ja juhtimiskultuuri tähtsus diskrimineerimise vältimisel. Autoritaarne juhtimiskäitumine (või lausa *abusive leadership*) või rühmadevahelise konkurentsi tekitamine ei ole järelikult kasutatavad, kui soovitakse vältida sotsiaalse diskrimineerimise vastu või seda vältida. Allporti arvates hõlmab diskrimineerimine „kogu käitumist, mis tugineb sotsiaalsetel või loomulikel erinevustel, millel puudub seos individuaalsete oskuste või teenetega või konkreetse isiku tegeliku käitumisega.”¹⁶ Sotsiaalne diskrimineerimine hõlmab sealjuures isiku diskrimineerimist tema rühmakuuluvuse alusel. Selle põhjus võib sealjuures olla muu hulgas üks või mitu nn rühmapõhist inimvaenulikkuse fenomeni. Mõiste „rühmapõhine inimvaenulikkus“ pärineb Bielefeldi ülikooli konflikti- ja vägivallaurijalt Wilhelm Heitmeyerilt ja see kirjeldab vaenulike hoiakuid inimeste suhtes nende päritolust tulenevalt (sotsiaalne, rahvuslik, religioosne) või nende elustiilist tulenevalt¹⁷. Rühmapõhine inimvaenulikkus on samas ka sündroom, kuna

¹⁶ Allport, G.W. (1954): The nature of prejudice.

¹⁷ Vergl. hierzu Heitmeyer, W. (2012): Gruppenbezogene Menschenfeindlichkeit (GMF) in einem entsicherten Jahrzehnt. Allikas: Heitmeyer, W. (Hg.) Deutsche Zustände. Frankfurt a.M.

see kirjeldab, et ebavõrdsuse erinevad ideoloogiad võivad üheaegselt või korreleeruvalt esineda, näiteks seksism ja antisemitism või puuetega inimeste mitteväärtustamine ja töötute mitteväärtustamine.

II.III Stigmatiseerimise ja sotsiaalse diskimineerimise näited

Paljude põliste sakslaste arusaam endast on jätkuvalt see, et sakslane on see, kellel on saksa päritolu. Seni ei ole õnnestunud saavutada põhiseaduslikku patriotismi soovitud ulatuses. Seetõttu on migratsioonitaustaga inimesed Saksamaal tihti „igavesti võõramaalased“. Kui migratsioonitaustale lisada tumedam naha- või juuksevärv koos religioosete sümbolitega (näiteks pearätt), siis toob see kaasa püsiva sotsiaalse kategoriseerimise ja migrandi depersonaliseerimise. Asjaomasele inimesele ei jää seetõttu üldse mingit valikut: Nad peavad sunniviisiliselt ja intensiivselt tegelema oma sotsiaalse kategooriaga. See võib tuua kaasa sotsiaalsete kategooriate väga erineva kohtlemise, kuid võib põhjustada ka sotsiaalse kategooria osas ülemäärase tagasilükkamise või selle kaudu identifitseerimise. Kategooria ei pruugi olla vaid „välismaalane“ või „türklane“, vaid ka „moslem“. Lisaks on „välismaalane“, „türklane“ ja „moslem“ tihti rohkem kui vaid sotsiaalne kategooria. Paljudel juhtudel on see stigma. Türgi moslemil on seega kahtluse korral üheaegselt kahekordne stigma ja seega on ta mitmekordselt diskimineeritud. See kajastub ka sotsiaalses diskimineerimises. Arvestades nende haridustaset on migrantidel üldiselt lisaks suuremad takistused töökohtade ja eluasemete leidmisel. Ka isiklikus elus toimub diskimineerimine vahel rohkem, vahel vähem avalikult. Avalikult vaenulikud piirangud, eelkõige moslemist naismigrantide suhtes, on nii meedia kindel osa kui ka otseselt kogetavad. Saksamaal loetakse nüüd avalikult diskimineerivad teod sotsiaalselt soovimatuteks ja keelatud käitumisviisideks, mistõttu ei saa enamasti rassismi ja islamfoobiat otseselt välja näidata. Asjaomastele isikutele ei ole seepärast näiteks selge, kas ta ei õnnestunud tööd leida oma rühmakuuluvuse tõttu või oli ta ise selle põhjuseks. Selline pidev selguse puudumine ja hirm tõrjutud saada mõjutavad asjaomaste inimeste elu otseselt. Stigmatiseeritud rühmade liikmetel on rohkem psüühilisi haigusi, näiteks depressiooni, võrreldes mittestigmatiseeritud rühmadega. Hirmu tundvate isikute, kellel on hirm, et neid tõrjutakse nende rühmakuuluvuse tõttu, töövõime on lisaks oluliselt madalam: Nii näitasid afroameerika tudengid, kes

identifitseerisid end tugevalt oma stigma kaudu, kaks aastat kestnud õpingute järel oluliselt kehvemaid tulemusi võrreldes nendega, kes identifitseerisid end oma stigma kaudu vähem. Püüded enesereguleerimiseks st püüded oma isikut ja rühma positiivselt teistest eristada toovad kaasa reguleerimisvõimaluste ärakasutamise ja mõjuvad seeläbi võimeid vähendavalt.

Otsustav meetod, kuidas oma kahjustatud enesekujutist uuesti õiges valguses näidata, on ka osaliselt märgatav tendents selgitada ebaedu (eluasemeturul, töövestlusel, partneriotsingutel) sotsiaalse diskrimineerimisega, kuna see vabastab üksikisiku süüst. Sel juhul ei ole mõistlik emotsionaalne reaktsioon mitte süütunne, vaid viha. Järgmise sammuna või ka eraldi sõltumatu sammuna tekib võimalus kasutada stigmatiseerimist selliselt, et stigma võetakse omaks, sellele antakse positiivne väärtus ja stigmatiseerivatele inimestele omistatakse vastustigma. Siin kõlaks loosungina „Mitte mina ei ole vale või halb, vaid ise olete!“. Radikaliseerimine oleks siin seega identiteedi kahjustamise tulemus, mis kasutab vastustigmatiseerimise meetodit enesereguleerimise vormis.

II. IV Rühmade vahelised kontaktid aitavad edendada mitmekesisust ja loovad ettevõttes tasakaalu

Sotsiaalne diskrimineerimine põhineb paratamatult inimeste jaotamisel „meieks“ (oma rühm) ja „nendeks“ (võõraste rühm). Sekkumine erinevate rühmade vaheliste suhete parandamiseks algab seepärast tihti just kategoriseerimise punktist. Nii on erinevaid mudeleid, kuidas rühmade vahelisi kontakte (seega nende rühmade vahel, mille vahel suhteid parandada soovitakse) peaks kujundama. Ettevõtete puhul on siinjuures oluline meeskondade asjaomane koosseis, rühmadevaheline situatsioon (staatus, võim, rühma suurus), olukorrale omased tingimused (koostöökeskkond või konkurentsikeskkond), juhendatavate rühmadevaheliste kontaktide aeg ning individuaalsed erinevused. Mitmeastmelist protsessi soovitatakse eelkõige siis, kui sekkumise on tinginud rühmade vahelised suured konfliktid. Esimese sammuna on vaja püüda saavutada isiklikum vaade asjaomase inimese või rühma suhtes. Negatiivsed muljed tuleb „personaliseerida ja individualiseerida“ (nn dekategoreerimine) - toimub rühmade või isikute vastandumine indiviididena. Sellesse astmesse jäädes on võimalik küll lahendada üksikuid konflikte töötajate

vahel, kuid põhimõttelist teise isiku sotsiaalsele rühmale ülekandmist siiski ei toimu. Puudu jääb ka üldistamisest.

Seepärast peaks teine samm pärast seda, kui on ületatud kokkupuutehimud teistsuguseks klassifitseeritud isikuga, tähendama rühmade vaheliste erinevuste selget arvestamist (nn pooli vahetav diferentseerimine). See on seotud asjaoluga, et iga inimene saab erinevatesse sotsiaalsetesse rühmadesse kuulumisest erinevaid kogemusi ja kutsub esile välise reaktsiooni. Need lähteolukorrad ja perspektiivid tuleb jäädvustada. Põhimõtteliselt peaks neid protsesse juhtiv inimene alati pidama silmas ja kaasama iga üksiku inimese mitmekesisust ning arvestama seega asjaomaseid erinevaid sotsiaalseid kategooriaid, et vältida rühmadevaheliste erinevuste ülemäära rõhutamist. Inimesed, kes püüdleval mitmekordse ja kompleksse identiteedistruktuuri poole, kalduvad võõraste rühmi vähem mitteväärtustama võrreldes nendega, kelle minapilti iseloomustavad vaid üksikud sotsiaalsed kategooriad. Viimase, kolmanda sammuna tuleb moodustada ühine omarühm (*common ingroup*), millesse on kaasatud kõik ettevõtte või osakonna töötajad. Juhtkond peab ettevõtte eneseteadvuse osas pidevalt ja usutavalt eeskujuna näitama ning seda elus hoidma. Nii edendab ettevõtte näiteks teadlikult kosmopoliitset identiteeti, kui ettevõtte tegutseb globaalsel tasandil või kui koosseis on väga heterogeenne. Siin on tegemist kõikehõlmava positiivse ettevõtteidentiteedi rakendamisega, mis integreerib kõiki ja mille üle võivad globaalselt tegutseva või heterogeense ettevõtte töötajad olla uhked. Sellise identiteedi jaoks on vaja mõistagi jooksvat teabevahetust, näiteks ettevõtte juhatuse poolseid tööülesannete kirjeldusi. Jätkusuutlik mõju on seega vaid juhul, kui silmas peetakse ka rühmadevaheliste konfliktide struktuuraalseid põhjusi.

Bibliography

- Allport, Gordon W. (1954): The Nature of Prejudice. New York.
- Eckert, Roland (2013): Radikalisierung – Eine soziologische Perspektive. In: Bundeszentrale für politische Bildung (2013): Aus Politik und Zeitgeschichte: Deradikalisierung. Bonn.
- Hansen, Nina & Sassenberg, Kai (2008): Reaktionen auf soziale Diskriminierung. In: Petersen, Lars-Eric & Six, Bernd (Hrsg.) (2008): Stereotype, Vorurteile und soziale Diskriminierung. Theorien, Befunde und Interventionen. Weinheim & Basel.
- Heitmeyer, Wilhelm (2011): Deutsche Zustände: Folge 10. Frankfurt a.M.
- McCauley, Clark & Moskalko, Sophia (2011): Mechanismen der Radikalisierung von Individuen und Gruppen. In: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg: Der Bürger im Staat 4-2011. Radikalisierung und Terrorismus im Westen. Stuttgart.
- Meloy, J. Reid & Hoffmann, Jens (2013): International Handbook of Threat Assessment.
- Neumann, Peter R. (2016): Der Terror ist unter uns. Dschihadismus und Radikalisierung in Europa. Berlin.
- Otten, Sabine & Matschke, Christina (2008): Dekategorisierung, Rekategorisierung und das Modell wechselseitiger Differenzierung. In: Petersen, Lars-Eric & Six, Bernd (Hrsg.) (2008): Stereotype, Vorurteile und soziale Diskriminierung. Theorien, Befunde und Interventionen. Weinheim & Basel.
- Quent, Matthias (2016): Rassismus, Radikalisierung, Rechtsterrorismus: Wie der NSU entstand und was er über die Gesellschaft verrät. Weinheim & Basel.
- Saimeh, Nahlah (2017): Zur Bedeutung der Borderline-Persönlichkeitsorganisation für die Psychodynamik von Fanatisierung und Radikalisierung. In: Böckler, Nils & Hoffmann, Jens (Hrsg.) (2017):

Radikalisierung und terroristische Gewalt. Perspektiven aus dem Fall- und Bedrohungsmanagement. Frankfurt.

- Srowig, Fabian & Roth, Viktoria & Pisiu, Daniela & Seewald, Katharina & Zick, Andreas (2018): Radikalisierung von Individuen: Ein Überblick über mögliche Erklärungsansätze. In: Leibniz-Institut Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK): PRIF REPORT 06/2018 Report Reihe Gesellschaft Extrem. Frankfurt.
- Stürmer, Stefan (2008): Die Kontakthypothese. In: Petersen, Lars-Eric & Six, Bernd (Hrsg.) (2008): Stereotype, Vorurteile und soziale Diskriminierung. Theorien, Befunde und Interventionen. Weinheim & Basel.
- Vinnai, Gerhard (2006): Der Drang zur Gewalt. Zur Sozialpsychologie von Kriegsbereitschaft und Terrorismus. In: Schweppenhäuser, Gerhard (2006): Zeitschrift für kritische Theorie. Springe.
- Zick, Andreas (2017): Extremistische Inszenierungen: Elemente und Pfade von Radikalisierungs- und Deradikalisierungsprozessen. In: Böckler, Nils & Hoffmann, Jens (Hrsg.) (2017): Radikalisierung und terroristische Gewalt. Perspektiven aus dem Fall- und Bedrohungsmanagement. Frankfurt.